

УДК 159.922.8

Шаповалова В. С.

здобувач, асистент кафедри педагогіки та психології
Національного фармацевтичного університету, м. Харків
e-mail: Vladyssha89@mail.ru
ORCID ID 0000–0001–7969–9616

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СТРАХІВ З ОСОБЛИВОСТЯМИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ

В статті розглядається проблема студентських страхів в умовах навчально-пізнавальної діяльності студентів. Автор наголошує на актуальності теми тому, що студентський вік є важливим періодом у становленні майбутніх фахівців. Також значним фактором успішності навчання та розвитку майбутніх фахівців є навички та вміння самоорганізації діяльності студентів. Розглядається питання про прояв страхів студентів в залежності від особливостей самоорганізації власної діяльності. Виявлено, що при більш інтенсивних та виражених страхах у студентів більше виражені тенденції до різних форм самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: особистість студента, страхи, студентські страхи, навчально-пізнавальна діяльність студентів, самоорганізація діяльності.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей страхів студентів має безперечне значення для психологічної науки, оскільки саме вони є, в певній мірі, регуляторами поведінки особистості. За матеріалами наукових досліджень можна виділити два основних різновиди переживань страху: 1) страх, як специфічну короткочасну емоційну реакцію (емоційний процес), і 2) страх як більш або менш тривалий емоційний стан. Різниця між страхом як емоційним процесом та емоційним станом з точки зору визначення страху не принципова, проте затяжний стан страху може стати предиктором відповідної властивості особистості — боязкості, яка вже свідчить про порушення адаптації людини. В даному випадку страх ніби вбудовується в структуру індивідуальності, перетворюється на «внутреннее условие, преломляющее внешние воздействия» (С. Л. Рубінштейн).

Метою нашого дослідження було виявлення взаємозв'язків студентських страхів з особливостями самоорганізації діяльності студентів.

Результати теоретичного дослідження. В навчально-пізнавальній діяльності важливу роль відіграє емоційний стан студентів, а саме відчуття комфорту, спокійної атмосфери та прагнення до встановлення взаємовідношень із однолітками та викладачами. Але наявність тривоги та страху може зашкодити цьому. Емоції тривоги та страху можуть виникати під впливом різних факторів: це і новий навчальний заклад, і нове оточення, нові вимоги до особистості студента, до їх знань, інтелектуального розвитку та інше. Взагалі, страх трактують в декількох розуміннях: як власти-

вість особистості (В. М. Астапов, Б. В. Зейгарник, А. В. Петровський), як сильне емоційне збудження (Н. В. Виноградова, І. Ю. Кулагіна), а також страх пов'язують з фрустрацією соціальних потреб людини (Л. Л. Гозман, Н. В. Жутикова, Н. Д. Левитов).

Студентський вік є важливим періодом для подальшого розвитку особистості, від успішності виконання тих чи інших завдань даного етапу залежить ефективність подальшого розвитку студента, його професійного та особистісного становлення.

Майбутній фахівець має виконувати не тільки ті вимоги, які висуває до нього сучасне суспільство (наприклад, психологічна стійкість та врівноваженість, компетентність та пластичність особистості), а й залишатися вільною, орієнтованою на власні досягнення, спрямованою особистістю.

Для успішності навчально-пізнавальної діяльності студентів та для формування особистості майбутніх професіоналів надзвичайно важливими є навички та вміння самоорганізації діяльності. Самоорганізація навчально-пізнавальної діяльності студентів — це, перш за все, вміння правильно та ефективно розподіляти власний час.

Процес формування самоорганізації навчальної діяльності розглядалися В. Графом, В. Я. Ляудисом, А. Д. Ішковим та іншими.

В словнику практичного психолога наводиться наступне визначення: «Самоорганизация — деятельность и способность личности, связанные с умением организовать себя, которые проявляются в целеустремленности, активности, обоснованности мотивации, планировании своей деятельности, самостоятельности, быстроте принятия решения и ответственности за них, критичности оценки результатов своих действий, чувстве долга» [7, с. 329].

Методика та процедура дослідження. Для виявлення страхів, які характерні для студентів в умовах навчально-пізнавальної діяльності ми використовували авторську методику «Список страхів». Дана методика була складена на основі письмових відповідей студентів на питання про те, що їх турбує, чого вони побоюються та чого хотіли б уникнути у навчанні. На основі контент-аналіза письмових відповідей був розроблений список студентських страхів, який складається з 71 пункту. Друга методика, яка була використана у нашому дослідженні, — «Опитувальник самоорганізації діяльності» (ОСД) Е. Ю. Мандрикової.

Учасниками дослідження були 203 студента Харківського національного фармацевтичного університету, з них 121 — студенти першого курсу, 40 — студенти третього курсу, 42 — студенти шостого курсу.

Аналіз результатів дослідження. На даному етапі нашого дослідження перевірялося припущення про взаємозв'язок показників студентських страхів з особливостями самоорганізації діяльності студентів. Різноманітні студентські страхи можуть відображати специфіку стратегічного цілепокладання і тактичного планування діяльності, вміння виявляти гнучкість в плануванні та наполегливість у реалізації планів.

Також у дослідженні нас цікавила наявність будь-яких взаємозв'язків між показниками схильності студентів в організації своєї навчально-пізна-

вальної діяльності спиратися на будь-які зовнішні засоби та показниками схильності певних видів студентських страхів.

Оскільки самоорганізація діяльності — це ще й структурування власного часу [1; 6], то вивчався взаємозв'язок між показником здатності «перебувати в сьогодні» та тенденцією до переживання студентських страхів.

Показники, які необхідні для всебічної оцінки здібностей до самоорганізації діяльності студентів, фіксувалися за допомогою методики «Опитувальник самоорганізації діяльності» (ОСД) Є. Ю. Мандрикової [5]. Нагадаємо, що при використанні даної методики ми акцентували увагу випробуваних на тому, що мова йде, насамперед, про їх навчально-пізнавальну діяльність. На корелограмі (рис. 1) відображені взаємозв'язки показників шкал ОСД та показників студентських страхів, що проявилися на статистично значущому рівні у всій вибірці піддослідних.

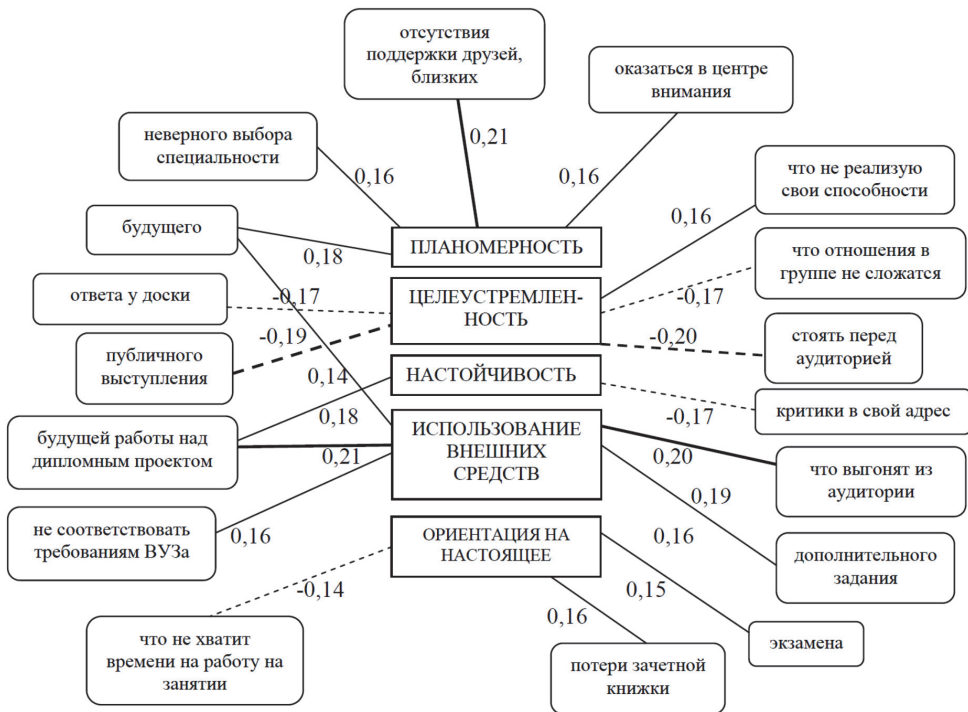

Рис. 1. Корелограма, що відображає взаємозв'язки показників опитувальника самоорганізації діяльності та показників студентських страхів у всій вибірці піддослідних (Примітка: показники шкали «Фіксація на структуруванні діяльності» ні з одним з показників студентських страхів на статистично значущому рівні не корелюють)

Виявлено 19 статистично значущих коефіцієнтів кореляції з яких 13 — прямі і тільки 6 — зворотні. З шести шкал ОСД з показниками страхів виявилися пов'язані тільки п'ять. Шкала «Фіксація на структуруванні діяльності» відображає різноманіття особистісних проявів між полюсами

«негнучкий в плануванні діяльності і побудові відносин, але при цьому обов'язковий і виконавчий — гнучкий, але не обов'язковий», виявилася нейтральною стосовно прояву студентських страхів при обробці результатів всієї вибірки досліджуваних.

Загальна закономірність, якій підпорядковується більша частина отриманих результатів, така: при більш інтенсивних та виражених страхах у студентів більше виражені тенденції до різних форм самоорганізації діяльності. Перш за все, цей висновок стосується ролі «Планомірності» й особливо — «Використання зовнішніх засобів» при самоорганізації діяльності. Так, саме у студентів, схильних до застосування різних зовнішніх засобів бюджетування власного часу (щоденників, органайзерів, записників та ін.), спостерігається підвищена ймовірність актуалізації студентських страхів, причому таких, які зачіпають професійне майбутнє: страху майбутньої роботи над дипломним проектом ($r_{xy} = 0,21$; $p = 0,01$), страху майбутнього взагалі ($r_{xy} = 0,14$; $p = 0,05$). Крім того, у таких студентів виявилися значними страхи «не відповідати вимогам вузу» ($r_{xy} = 0,16$; $p = 0,05$), «додаткового завдання» ($r_{xy} = 0,19$; $p = 0,05$) та «перспективи бути вигнаним з аудиторії під час заняття» ($r_{xy} = 0,21$; $p = 0,01$).

У концепції Л. С. Виготського принцип використання зовнішніх засобів (знарядь, знаків) лежить в основі механізму онтогенезу психіки дитини [2], завдяки чому індивід, який розвивається в певному культурному контексті, поступово перетворюється на архітектора процесу свого становлення [3]. Реалізація пояснювального потенціалу цього принципу була найбільш успішною в дослідженнях розвитку когнітивних функцій дітей. Так, в експериментальному дослідженні ролі зовнішніх засобів у розвитку пам'яті, виконаному ще в 30-ті роки ХХ століття А. М. Леонтьєвим, було висловлено припущення про те, що формування системи зовнішніх стимулів-засобів становить одну з важливих ліній культурного розвитку пам'яті (суб'єкт, маніпулюючи знаками, опановує своєю пам'ятю, розвиває мнемічну діяльність). Завдяки зовнішнім стимулам-засобам стає можливою особлива форма пам'яті — пам'ять на наміри, що виконує важливу функцію структурування та стабілізації мотиваційних систем особистості. Її важливим елементом є дане самому собі (і зафіксоване за допомогою будь-якого зовнішнього або внутрішнього засобу) зобов'язання в певний час і в певному місці здійснити будь-яку дію. Причому про дію потрібно не просто пам'ятати вербально, а й здійснити її практично [4]. Наші дані свідчать про участь емоційних процесів (зокрема страху) у використанні зовнішніх засобів при управлінні студентами власною діяльністю. Можливо, схильність покладатися на зовнішні засоби при самоорганізації діяльності характерна саме для осіб, які перебувають під тиском негативних емоцій та демонструють підвищену чутливість до ймовірних загроз.

Про підвищену схильність переживати ряд страхів повідомляли також студенти, що відрізняються *планомірністю*, розвиненими навичками тактичного планування. Так, у них виражені страхи «майбутнього» ($r_{xy} = 0,18$; $p = 0,05$), «невірного вибору спеціальності» ($r_{xy} = 0,16$; $p = 0,05$). Крім того, для них характерна підвищена ймовірність виникнення страхів «опи-

нитися в центрі уваги» ($r_{xy} = 0,16$; $p = 0,05$) та особливо — «позбавлення підтримки з боку друзів, близьких» ($r_{xy} = 0,21$; $p = 0,01$). І використання зовнішніх засобів самоорганізації діяльності, і виражена схильність до планування можуть проявлятися у студентів як реакція на переживання, що турбують їх, які пов'язані з навчально-пізнавальною діяльністю.

Параметром самоорганізації діяльності, який, мабуть, виступає в ролі чинника, в основному стримуючого студентські страхи, є *цілеспрямованість*. Чіткість та ясність цілей, хороше розуміння студентом того, що він хоче, позитивно корелює з занепокоєнням про те, що не вдасться повністю реалізувати свої здібності ($r_{xy} = 0,16$; $p = 0,06$). Однак при цьому цілеспрямованість негативно пов'язана з показниками цілої групи соціальних страхів — «страху відповіді біля дошки» ($r_{xy} = -0,17$; $p = 0,05$), «публічного виступу» ($r_{xy} = -0,19$; $p = 0,01$), того, що «відносини в групі не складуться» ($r_{xy} = -0,17$; $p = 0,05$), «перебування перед аудиторією» ($r_{xy} = -0,20$; $p = 0,01$).

Наполегливість (тобто здатність зусиллям волі структурувати свою поведінкову активність та завершити розпочату справу) для студентів служить імунітетом від страху «критики на свою адресу» ($r_{xy} = -0,17$; $p = 0,05$). Однак вона ж виявилася позитивно пов'язаною зі страхом «майбутньої роботи над дипломним проектом» ($r_{xy} = 0,18$; $p = 0,05$). Двоєю і дещо суперечливою є також роль такого параметра самоорганізації діяльності, як *орієнтація на теперішнє*. З одного боку, цей показник позитивно пов'язаний з показниками страху «іспиту» ($r_{xy} = 0,15$; $p = 0,05$) та «втрати залікової книжки» ($r_{xy} = 0,16$; $p = 0,05$). Але, з іншого боку, студенти, які вмюють занурюватися у сьогодення та для яких переживання «тут-і-тепер» особливо цінні, не бояться, що їм «не вистачить часу на роботу на занятті» ($r_{xy} = -0,14$; $p = 0,05$).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз видів студентських страхів, показники вираженості яких виявилися пов'язаними з показниками ОСД, приводить до висновку про те, що параметри самоорганізації діяльності зачіпають в основному соціальні страхи (7 різновидів) та страхи, які пов'язані з професійним майбутнім (4 різновиди). Цікаво те, що розвинена самоорганізація навчально-пізнавальної діяльності в основному стримує соціальні студентські страхи (в даному випадку мова йде, насамперед, про цілеспрямованість студентів). Однак при цьому самоорганізація діяльності (представлена в основному параметрами «планомірності» та «використання зовнішніх засобів»), мабуть, має відношення до генерування студентських страхів, пов'язаних з професійним майбутнім.

Наше припущення про взаємозв'язок показників страхів з особливостями самоорганізації діяльності студентів підтверджується. Якщо аналізувати всю вибірку випробовуваних в цілому (тобто безвідносно до курсу), то характер цього зв'язку — позитивний, що свідчить про те, що при більш інтенсивних та виражених страхах у студентів сильніше виражені тенденції до різних форм самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності, особливо — до планомірності в роботі та до використання зовнішніх засобів.

Список використаних джерел і літератури

1. Болотова А. К. Психология организации времени: учебное пособие / Болотова А. К. — М.: Аспект-Пресс, 2006. — 254 с.
2. Выготский Л. С. Орудие и знак в развитии ребенка // Выготский Л. С. Собр. соч.: в 6 томах. Т. 6: Научное наследие / Под ред. М. Г. Ярошевского. — М.: Педагогика, 1984. — С. 5–90.
3. Касвинов С. Г. Система Выготского. Книга 1: Обучение и развитие детей и подростков / С. Г. Касвинов. — Х.: Райдер, 2013. — 460 с.
4. Квавилашвили Л. Дж. Воспоминание (забывание) намерения, как особая форма памяти и влияющие на него факторы / Л. Дж. Квавилашвили. — Тбилиси: Мецниереба, 1990. — 88 с.
5. Мандрикова Е. Ю. Разработка опросника самоорганизации деятельности (ОСД) / Е. Ю. Мандрикова // Психологическая диагностика. — 2010. — № 2. — С. 87–111.
6. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Нюттен Ж.; пер. с англ. — М.: Смысл, 2004. — 608 с.
7. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. — Минск : Харвест, 1998. — 800 с.

References

1. Bolotova A. K. Psikhologiya organizatsii vremeni: uchebnoe posobie / Bolotova A. K. — M.: Aspekt-Press, 2006. — 254 s.
2. Vygotskii L. S. Oрудie i znak v razvitii rebenka // Vygotskii L. S. Sobr. soch.: v 6 tomakh. T. 6: Nauchnoe nasledstvo / Pod red. M. G. Yaroshevskogo. — M.: Pedagogika, 1984. — S. 5–90.
3. Kasvinov S. G. Sistema Vygotskogo. Kniga 1: Obuchenie i razvitie detei i podrostkov / S. G. Kasvinov. — Kh.: Raider, 2013. — 460 s.
4. Kvavilashvili L. Dzh. Vospominanie (zabyvanie) namereniya, kak osobaya forma pamyati i vliyayushchie na nego faktory / L. Dzh. Kvavilashvili. — Tbilisi: Metsniereba, 1990. — 88 s.
5. Mandrikova E. Yu. Razrabotka oprosnika samoorganizatsii deyatel'nosti (OSD) / E. Yu. Mandrikova // Psikhologicheskaya diagnostika. — 2010. — № 2. — S. 87–111.
6. Nyutten Zh. Motivatsiya, deistvie i perspektiva budushchego / Nyutten Zh.; per. s angl. — M.: Smysl, 2004. — 608 s.
7. Slovar' prakticheskogo psikhologa / Sost. S. Yu. Golovin. — Minsk : Kharvest, 1998. — 800 s.

Шаповалова В. С.

соискатель, ассистент кафедры педагогики и психологии
Национального фармацевтического университета, г. Харьков

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СТРАХОВ С ОСОБЕННОСТЯМИ САМООРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Резюме

В статье рассматривается проблема студенческих страхов в условиях учебно-познавательной деятельности студентов. Автор подчеркивает важность темы потому, что студенческий возраст является важным периодом в становлении будущих специалистов. Также важным фактором успешности обучения и развития будущих специалистов являются навыки и умения самоорганизации деятельности студентов. Рассматривается вопрос о проявлении страхов студентов в зависимости от особенностей самоорганизации их деятельности. Выявлено, что при более интенсивных страхах студентов значительно выражены тенденции к различным формам самоорганизации учебно-познавательной деятельности.

Ключевые слова: личность студента, страхи, студенческие страхи, учебно-познавательная деятельность студентов, самоорганизация деятельности.

Shapovalov V. S.

applicant, assistant of the department of education and psychology
National University of Pharmacy, Kharkov

A STUDY OF THE RELATIONSHIP OF FEAR WITH THE FEATURES OF STUDENT EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY SELF- ORGANIZATION

Abstract

The increasing number of publications in the psychology on the issue of student educational and cognitive activity self-organization reflects the scientists' growing interest to this issue.

In today's competitive labour market, active, motivated, educated professionals striving to improve themselves, to search for new and effective forms of their activity organization have much more prospects and opportunities.

In these circumstances, the importance of mastering the skills of self-organization and self-control of educational and cognitive activity is increasing for students. To make the process successful, students must feel comfortable, avoid emotional stress, and various fears.

Our assumption about the correlation between the fears indicators with the features of student activity self-organization has been confirmed. If we analyze the whole sample of subjects in general, the nature of this relationship is positive, which suggests that in more intensive and expressed student fears tendencies to various educational and cognitive activity self-organization forms are expressed more significantly, and in particular to the regularity in the work and to the use of external funds.

Key words: a student personality, fears, student fears, student educational and cognitive activity, self-organization activities.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2015